

KNYGRISYSTĖ – ATGYVENA AR VERTYBĖ?

Aurika Kolpakovaitė | Vilniaus universiteto Knygotyros
ir dokumentotyros institutas
Universiteto g. 3, Lt-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: aurika.kolpakovaite@gmail.com

TAUKINAITYTĖ-NARBUTIENĖ, RŪTA (SUDARYT.). *KNYGRISIAI APIE KNYGAS IR
KNYGRISYSTĘ*. VILNIUS: MINTIS, 2013. 192 P. ISBN 978-5-417-01063-7.

2013-aisiais Vilniaus knygrišių gildija šventė savo gyvavimo dešimties metų sukaktį. Jai pažymėti dienos šviesą išvydo menotyrininkės Rūtos Taukinaitytės-Narbutienės sudaryta knyga *Knygrišiai apie knygas ir knygrišystę*. Knygrišystės tema nėra visiškai nauja, šia tema, be visiems pažįstamo mokslinio Edmundo Laucevičiaus veikalo¹, vienaip ar kitaip yra rašę knygrišių gildijos nariai Rimas Supranavičius² ir Dalia Marija Šaulauskaitė³, Danutė Armonienė, parengusi knygrišybės žinyną⁴, Roma Survilienė, paskelbusi tarptautinės meninės knygrišybės parodų katalogų⁵ ir kt. Apie knygrišystę galime sužinoti ir iš Tomo Dambrausko⁶, Mildos Kuizinaitės⁷, Snieguolės Misiūnienės⁸, Rasos Pakalkienės⁹, Rūtos Taukinaitytės-Narbutienės¹⁰ publikacijų periodiniuose leidiniuose.

Knygrišiai apie knygas ir knygrišystę – leidinys, atspindintis 2003 metais Vilniuje įsikūrusios Vilniaus knygrišių gildijos veiklą ir propaguojantis knygrišystės amatą. Tektų pripažinti, kad šis amatas šiandienos skubos dienomis yra primirštas ir nuvertintas. Knygoje pateikta knygrišių patirtis gali būti ne tik gera medžiaga plačiau visuomenei susipažinti su šiuo amatu arba praplėsti jau turimas žinias, bet ir pravartus mokslininkams, tyrinėsiantiems Lietuvos knygrišystės raidą.

Knyga sudaryta iš aštuoniolikos pasakojimų apie knygrišystę. Kai kuriuos knygrišių pasisakymus galima vadinti pasakojimais, kitus dėl jų išsamumo – gal net analitiniais straipsniais. Savo patirtimi pasidalijo gildijos nariai: Gražina Smaliukienė (dabartinė gildijos pirmininkė), Tatjana Belokurskaja, Laima Burneikienė, Jonas Daunoravičius, Rimantas Dūda, Daiva Juškienė, Edita Keršulytė, Virginija Ligeikienė, Elona Marija Ložytė, Kristina Lukoševičienė, Cezaris Poliakevičius (svarbiausias gildijos atkūrimo sumanytojas), Rimas Supranavičius, Dalia Marija Šaulauskaitė, Sigitas Tamulis, Rūta Taukinaitytė-Narbutienė (šios knygos sudarytoja), Aušra Vaitekūnaitė, Raimunda Vasiliauskienė ir Ferdinandas Saladžius (šiuo metu gildijai nepriklauso, tačiau buvo vienas iš jos steigėjų).

Visiems knygrišiams buvo pateiktas klausimynas, nurodęs bendras kalbėjimo gaires, tačiau nebuvo privalomas. Jame buvo klausiama apie tai, kaip knygrišys

atsidūrė knygrišystės srityje, kiek metų dirba šį darbą, kas to išmokė, ką tenka dažniau daryti – restauruoti knygas ar įrišti naujas, koks, jų manymu, yra knygrišystės tikslas, kas svarbiausia šiame darbe, kokias savybes turėtų turėti knygrišys, su kokiais knygų pažeidimais yra tekę susidurti restauruojant knygas, koks mėgstamiausias įrišimo būdas, technologija, stilius, laikotarpis, įrankis, įrišimo etapas, medžiaga. Taip pat buvo klausama, ar knygrišys kolekcionuoja knygas, jei taip, tai kokios yra asmeninės bibliotekos vertybės, kaip įsivaizduoja knygrišystės ateitį, kas labiausiai lemia gero įrišimo vertę, įrišimo apipavidalinimą. Šiuo klausimynu knygrišiai galėjo laisvai naudotis – kai kuriuos klausimus, kurie jiems nebuvo labai aktualūs, galėjo praleisti, kitus paplėsti.

Pasakojimų apimtys nėra vienodos. Kai kurie knygrišiai apsiribojo keliais puslapiais, kitiems prireikė keliolikos ir net keliasdešimt puslapių. Apimtimi išsiskiria S. Tamulio, R. Taukinaitytės-Narbutienės, F. Saladžiaus pasakojimai, pasiekę ir perkopę dviejų dešimčių puslapių skaičių, nedaug nuo minėtų atsiliko R. Supranavičius ir G. Smaliukienė.

Knygrišystę kaip reiškinį sunku įsprausti į kokius nors mokslo srities, krypties ar šakos rėmus, juolab ir praktine prasme tokios specialybės, kuri rengtų knygrišius, taip pat nėra. Knygrišiais dažniausiai dirba popieriaus, knygų restauratoriai, bibliotekininkai, filologai, dailininkai ar tiesiog atsitiktinai į šią sritį papuolę žmonės. Aštuoniolika knygrišių aprašomuoju būdu (arba užrašant sudarytojai) perteikė savo patirtį, ir sujungus visus pasakojimus į visumą buvo sudaryta knyga apie knygrišius ir knygrišystę.

Knygos struktūra tradicinė: įvadas, kuriame trumpai pristatoma gildijos veikla, sudėtis, šios knygos pasirodymo tikslas, nurodoma, koku principu buvo renkami knygrišių pasakojimai (raštu ir žodžiu), kokia klausimyno funkcija, trumpai

1 LAUCEVIČIUS, Edmundas. *XV–XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose*. Vilnius: Mokslas, 1976. 126 p., 134 iliustr. lap.

2 SUPRANAVIČIUS, Rimas. *Senoji knygrišystė*. Vilniaus dailių amatų asociacija, Vilniaus dailės akademija. Vilnius, 2011. 54 p.

3 ŠAULAUSKAITĖ, Dalia Marija. *Knygrišystė Lietuvoje: mokymo priemonė*. Šiauliai, 2007. 51, [1] p.

4 ARMONIENĖ, Danutė. *Knygrišybos žinynas: mokomoji knyga*. Kaunas, 2003. 84, [1] p.

5 SURVILIENĖ, Roma (sud.). *Trečioji tarptautinė meninės knygrišybos paroda „Knyga“*. Vilnius, 2001.

60 p.; SURVILIENĖ, Roma (sud.). *IV tarptautinė meninės knygrišybos paroda „Knyga“*. Vilnius, 2003.

100 p.

6 DAMBRAUSKAS, Tomas. Pamirštos knygos tampa meno kūriniais [interview su C. Poliakevičiumi]. *Respublika*, 2008 geg. 7, nr. 101 (5452), p. 20.

7 KUIZINAITĖ, Milda. Trylika knygrišių mėgina atgaivinti praeityje prestižinį amatą. *Lietuvos rytas. Sostinė*, 2004, saus. 21, nr. 16, p. 8.

8 MISIŪNIENĖ, Snieguolė. Vilniaus knygrišių gildija: tradicijos ir švietinumas. *Tarp knygų*, 2005, nr. 12 (563), p. 10–15.

9 PAKALKIENĖ, Rasa. Pagerbtas meninės knygrišystės pradininkas. *Lietuvos žinios. Kultūra*, 2005, geg. 19, nr. 115 (11149), p. 9.

10 TAUKINAITYTĖ-NARBUTIENĖ, Rūta. Gyveno kartą knygrišys. *7 meno dienos*, 2005, geg. 27, nr. 21 (663), p. 9.

pakomentuojamas viršelis. Po įvado pateikiamas klausimynas – jis buvo bendras visiems knygrišiams. Tekstuose skaitytojas pats atsirenka, kiek ir kur knygrišys laikosi klausimyno, o kur improvizuoja. Knygos pabaigoje įdėti keturi naudingi priedai: gildijos surengtos parodos; parodos, kuriose dalyvavo gildijos nariai; gildijos narių straipsnių ir leidinių sąrašas; publikacijų apie gildiją sąrašas.

Kiekvienas knygrišys skiriasi ne tik savo darbo patirtimi, bet ir asmeninėmis savybėmis, iškalbingumu, todėl tekstų stilistika skirtinga. Skiriasi ir tekstų kūrimo sąlygos. Vieni knygrišiai pateikė savo pasakojimus rašytine forma, vadinasi, apgalvoję, pataisę, galbūt struktūravę, kiti savo patirtį, kurią užfiksavo ir sutvarkė knygos sudarytoja, pateikė žodžiu, todėl jų kalba skamba laisviau ir emociingiau. Vieni knygrišių pasakojimai išsamūs, kitų – glausti ir konkretūs. Vieni buvo linkę savo patirtį perteikti gana filosofškai apmąstydami knygrišio kelią ir darbą, kiti apie tai kalbėjo labai realistiškai ir paprastai.

Siekdama pateikti platesnę knygrišystės vaizdą ir raidą menotyrininkė ir šios knygos sudarytoja R. Taukinaitytė-Narbutienė į pasakojimus apie asmeninę patirtį knygrišystės srityje įkomponuoja šiek tiek knygrišystės istorijos – pasakoja apie Prancūzijoje prasidėjusius didelius estetinius pokyčius knygrišystės srityje, apie tvirtas šio amato tradicijas, apskritai apie leidybą ir jos tendencijas Prancūzijoje po Pirmojo pasaulinio karo. Savo žodžiams paremti menotyrininkė pasirenka Vytauto Kazimiero Jonyno laišką, rašytą iš Paryžiaus XXVII knygos mėgėjų draugijai. Laiške jis vaizdžiai aprašė savo įspūdžius iš vienos knygų parodos. Čia atsispindi Prancūzijos leidybos mastai ir knygrišystės technikos tobulumas, kuris, pasak menotyrininkės, Lietuvos knygrišiams yra siekiamybė. Grįždama prie Lietuvos knygrišystės istorijos, pasakojimo autorė aptarė XIX amžiaus knygrišystės amato silpnėjimo priežastis, knygrišystės raidą atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, knygrišystės ir meno santykį. Nevengdama kritinių pastabų R. Taukinaitytė-Narbutienė pasidalija mintimis apie gildijos veiklą ir tobulintinus dalykus, taip pat pateikia patarimų, jos manymu, galinčių padėti plėtotis ir tobulėti knygrišystės amatui.

S. Tamulis savo kalbą dažnai pagražina patarlėmis, jas pritaikydamas aptariamam dalykui. Jis buvo vienas iš tų keleto knygrišių, kurie labai išsamiai atskleidė savo gyvenimišką patirtį. Jo pasakojimas apėmė įvairius knygrišystės amato aspektus: plačiau papasakojo apie knygų įrišimo techniką, amato ir meno sąsajas, palietė socialinę žmonių susvetimėjimo, visuomenės agresijos, viešumo, skubėjimo temas, jas įkomponuodamas ir sujungdamas su gildijos veiklos aprašymais. Knygrišys gana realistiškai žvelgia į šį amatą kaip į pragyvenimo šaltinį, nebijo viešai teigti, kad tai yra nepelningas, nevertinamas amatas, kad knygrišiams tenka laviuoti tarp skurdo, kad Lietuvoje nėra pasiektas aukštas knygrišystės lygis, kad, norint išmokti ko nors nauja, reikia daug investuoti. Dideliam jo apmaudui, daugelis

Lietuvoje nėra pribrendę detaliau domėtis knygrišyste ar juo labiau investuoti savo pinigais siekdami įvaldyti šį amatą.

Nors dauguma knygrišių kaip pagrindinį senosios ir dabartinės gildijos skirtumą įvardija anuomet socialinius ir ekonominius, o dabar kultūrinius tikslus, C. Poliakevičius savo nuomonę šiuo klausimu atskleidžia išsamiau. Jo manymu, senoji ir dabartinė gildija skiriasi kardinaliai. Anksčiau ceche galėjo dirbti tik meistrai, kurie pas meistrą knygrišį buvo atlikę stažuotę, trukusią net iki 12 metų. O dabar beveik visi knygrišiai yra restauratoriai, tačiau turintys skirtingą išsilavinimą. C. Poliakevičius, norėdamas didinti gildijos prestižą, gerinti knygrišių darbą ir tęsti cecho veiklą, siūlytų grįžti prie ankstesnės sistemos ir sugrąžinti meistro vardą.

R. Supranavičius apibūdino prieš trejus metus įkurto amatininkų klubo „Dvaro meistrai“ veiklą, tikslus ir uždavinius, susiformavusią jo koncepciją, kuri iki šiol buvo tik parodinė. Knygrišys iškėlė rėmėjų ir kitų institucijų svarbą amato išlikimui, išvardijo institucijas, teikiančias paramą: Vilniaus miesto savivaldybė padeda patalpomis, Žemės ūkio ministerija finansiškai remia dalyvavimą kai kuriuose renginiuose, užsiima viešiniu, Užsienio reikalų ministerija gelbėja organizuojant renginius kitose valstybėse. Tačiau lygindamas Lietuvoje teikiamą paramą knygrišiams su kai kuriomis užsienio valstybėmis, pavyzdžiui, Švedija, R. Supranavičius daro išvadą, kad Lietuvoje šis amatas vertinamas nepakankamai. Autorius trumpai palygina lietuvių ir latvių bei estų knygrišystės ypatumus – latvių ir estų knygrišystė labiau taikomojo pobūdžio, labai ištobulinta dailininko knyga, ryškios spalvos, daug modernizmo, o lietuvių darbai pasižymi santūrumu, juose dominuoja kitokios spalvos, labiau linkstama prie tradicijos.

G. Smaliukienė knygrišystę glaudžiai sieja su restauravimu, kuris užima didžiąją jos darbo dalį. Kadangi gildijos pirmininkės tyrinėjimų objektas yra XIX a. Lietuvos knygų pergamentiniai ir alūninės odos įrišai, ji plačiau atskleidė kai kurių medžiagų, tokių kaip pergamentas ir alūninė oda, ypatumus – išsamiai apibūdino pergamento savybes, kai jis yra sausas ir drėgnas, įžvelgė šios medžiagos dvilypumą, kaip ypatingą pergamento savybę išskyrė jo „atmintį“. Savo įžvalgą gildijos pirmininkė iliustravo tokiu pavyzdžiu: pergamentas „įsimenta“ ir užfiksuoja oro taršos sukėlėjus ir fizinius pažeidimus. Per Antrąjį pasaulinį karą Drezenas buvo bombarduotas fosforinėmis bombomis, o pramonėje ir gyventojai plačiai naudojo rudąją anglį. Po 40 metų padarius pergamento struktūrinius tyrimus buvo rasta šių aplinkos taršos pėdsakų. Minėtas pavyzdys tik parodo, koks įžvalgus ir apsišvietęs knygrišys turi būti, jis turi gebėti pažinti medžiagas, su kuriomis dirba, kad galėtų jas įvaldyti. Nepaisant ilgametės patirties, medžiagos dažnai nepaklūsta knygrišio rankoms, todėl jis turi gerai išmanyti medžiagų struktūrą.

Vienareikšmiškai apibūdinti knygos turinį ir jo kokybę nėra lengva dėl didelio knygų bendraautorių skaičiaus. Neproporcinga pasakojimų apimtis, nevienodas

pasakojimuose pateiktų temų analizės gilumas, skiriasi knygrišių profesionalumo lygis, tačiau visų knygrišių tekstai yra savaip įdomūs ir naudingi. Kiekvienas atskleidžia asmeninę savo patirtį ir pažiūras, kurios kartais prieštarauja kolegų pažiūroms, tačiau dėl to tekstas darosi tik dar patrauklesnis. Atviras knygrišių nuomonės išdėstymas, nepataikavimas ir nemėginimas idealizuotai pateikti dabartinės gildijos veiklos didina šio leidinio vertę – knygoje atskleidžiama reali, nepagražinta šiandienos Lietuvos knygrišystės situacija. Knygrišiai savo pasakojimais papildė vieni kitus, ir perskaitę visą knygą išties galime susidaryti aiškesnę knygrišių veiklos vaizdą. Skirtingą knygrišių kompetenciją galime laikyti labiau privalumu nei trūkumu, nes skaitytojo išmanymas apie knygrišystę taip pat labai skirtingas – knyga gali domėtis ir mokslininkai, ir visiškai nieko nenusimanantys šioje srityje skaitytojai, todėl kad ir trumpi kai kurių knygrišių pasakojimai atskleidžia tuos klodus, apie kuriuos profesionalas knygrišys neužsiminė.

Aptariamos knygos formatas itin mažas (knyga delno dydžio), tačiau tai plačiai pripažintos knygos dailininkės Elonos Marijos Ložytės apsisprendimas. Tokį nedidelio knygos formato pasirinkimą galima vadinti dailininkės skiriamuoju bruožu. Knyga išleista minkštais viršeliais, atrodo paprastai, tačiau kartu ir prabangiai: prabangos suteikia knygos viršelyje pavaizduotos knygrišių signatūros, knygos spalva, popieriaus parinkimas, papildomas popierinis aplankas. Paėmus į rankas šią baltą knygą, iš karto kyla išskirtinis noras ją saugoti ir tausoti. Tam tikromis iliustracijomis galime pavadinti viršelyje įspaustas kai kurių gildijos narių signatūras, kurioomis jie žymi savo darbus, tačiau daugiau iliustracijų knygoje nėra. Nors kai kurių knygrišių pasakojimai tikrai vaizdingi, tačiau skaitytojui, kuris dar nėra susidūręs su knygrišyste, būtų buvę labai įdomu ir naudinga kartu išvysti ir iliustracijų. Tai vienas iš trūkumų, kurį verta akcentuoti iš skaitytojos, kuriai nėra tekę artimiaus praktiškai susipažinti su šiuo amatu, pozicijos. Būtų buvę naudinga pateikti nuotraukų, kuriose matyti knygrišio darbo įrankiai, įvairia technika įrištų knygų pavyzdžių ir pan. Vaizdinė medžiaga dar labiau sustiprintų įspūdį ir patrauktų gilinti knygrišystės žinias. Knyga parengta gana kruopščiai, joje pavyko aptikti vos vieną kitą korektūros klaidą (p. 84, 93, 109, 128, 138).

Knyga *Knygrišiai apie knygas ir knygrišystę* yra gera medžiaga iš arčiau susipažinti su Vilniaus knygrišių gildija ir jos veikla, apskritai daugiau sužinoti apie knygrišystės amatą ir meną, susidaryti apibendrintą vaizdą apie Lietuvos knygrišystės raidą ir ypatumus. Galiausiai, ši knyga yra tarsi galimybė įsibrauti į tikro knygrišio sąmonę ir paklaidžioti jo minčių vingiais, jį įdomi, naudinga bei vertinga ir paprastam skaitytojui, ir knygrišystės tyrėjui.